

2000'LER TÜRKİYE'SİNDE TARIM POLİTİKALARI VE TOPRAK MÜLKİYETİ: EFEMÇUKURU'NDA “MÜLKİYET NEDİR?”

Alp Yücel KAYA*

Bu makalede 2000'li yıllarda uygulamaya konulan tarım politikaları ve bununla bağlantılı mülkiyet anlayışı, İzmir'in Menderes İlçesi Efemçukuru köyündeki tarımsal üretim ölçeğinde tartışılmaktadır. Bunun yanısıra köydeki arazilerin 3 Ocak 2008'de “acele kamulaştırma” kararı ile bir maden şirketine tahsis edilmesi ile girilen çelişkili ve çatışmalı hukuki süreç kapsamında neoliberal mülkiyet anlayışı sorgulanmaktadır. Efemçukuru örneği bir taraftan 2000'li yıllarda Türkiye'de hüküm süren ekonomik politikaların ve anlayışın net bir ifadesini, diğer taraftan da verilen toplumsal, siyasi ve hukuki mücadele olanaklarını ve kapsamını bize sunmaktadır.

***Anahtar sözcükler:** Toprak mülkiyeti, tarım politikaları, altın madenciliği, acele kamulaştırma, neoliberalizm*

Türkiye'de 2001 yılında yürürlüğe giren Tarım Reformu Uygulama Projesi, 1980'lerden bu yana etkinliğini kaybetmiş olan tarımsal destekleme politikaları ve onun kurumsal yapısına yeni bir çerçeve kazandırmıştır. Üreticileri mülkiyet tasarrufu ile tanımlı kılan bu yeni politika rejimi bir taraftan üretici sayısında ve tarımsal üretimde çok keskin düşüslere neden olmuş, diğer taraftan da tarım sektöründeki toplumsal farklılaşmanın niteliğini dönüştürmüştür. Dolayısıyla mülkiyetle tanımlı yeni tarımsal politikalar rejimi çelişki ve çatışmaları içermektedir. Bu çatışmalı ve çelişkili sürecin en ilginç örneği İzmir Menderes'e bağlı Efemçukuru köyünde yaşanmaktadır ve dönüşümün niteliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu makalede ilk olarak 2000'li yıllarda uygulamaya konulan tarım politikaları ve bununla bağlantılı olarak ortaya çıkan yeni mülkiyet anlayışı tartışılacaktır. Sonrasında, Efemçukuru köyündeki tarımsal üretimin kendine özgü yapısı, köydeki üreticilerle 2007–2008 yıllarında yapılan saha araştırması çerçevesinde ortaya konulacaktır. Üçüncü olarak, köydeki 33 parsel arazinin Bakanlar Kurulu'nun 03.01.2008 tarihli

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü. Efemçukuru'ndaki altın madeni ile ilgili karmaşık hukuki süreç ve mücadelelerle ilgili bilgileri tüm ayrıntıları ile sağlayan Ali Arif Çangır'ya müteşekkirim. Bu makaledeki hataların tüm sorumluluğu ise tabii ki bana aittir.

“acele kamulaştırma” kararına tabi olması, köyde işletilmesi öngörülen altın madeni ve madenle ilgili olarak ortaya çıkan çelişkili ve çatışmalı hukuki süreç açısından değerlendirilecektir. Ardından 2000’li yıllarda uygulanan tarım politikalarına ait yeni mülkiyet anlayışı “acele kamulaştırma” kararı bağlamında sorgulanacaktır. Makale son olarak Efem-çukuru örneğinden yola çıkıp 2000’li yıllarda Türkiye’de hüküm süren ekonomik politikaları ve yaşanan hukuki süreçleri neoliberal ekonomi anlayışı çerçevesinde tartışacaktır.

2000’Lİ YILLARDA TARIM POLİTİKALARI

2000’li yıllar Türkiye’inde IMF ve Dünya Bankası yönlendirmesi ile neoliberal istikrar programları, yaşanan ekonomik kriz ortamında, bir kez daha ve ağırlaştırılarak uygulamaya konuldu. 1980’lerden bu yana zaten zayıflamış bulunan ithal ikameci döneme ait klasik tarımsal destekleme sistemi (tarımsal ürünlerin pazarlama ve işlenmesinde söz sahibi olan kooperatif birlikleri ve devlet kuruluşları aracılığıyla bir taraftan düşük maliyetli girdi ve tarımsal kredi destekleri, diğer taraftan yüksek ürün destekleme fiyatları sağlanması) kaldırılarak yeni bir destekleme sistemi getirildi. Böylece küresel piyasalarla bütünleşme hedefi ile tarım sektöründe önemli bir dönüşüm yaşandı.¹ Destekleme politikalarında fiyatlara dolayısıyla doğrudan piyasaya müdahale yerini bir piyasa toplumu yaratacak şekilde toplumsal ilişkilere müdahaleye bıraktı. 2001’de uygulamaya konulan Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) ile vücut bulan bu dönüşümün en önemli ayağı tapulu arazi temel alınarak üreticileri ve tarımsal destekleme sistemini yeniden tanımlayan Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) oldu. Teorik söylemini, piyasa toplumu oluşumunu etkin bir mülkiyet hakları rejiminin kurulmasına bağlayan *Yeni Kurumsal İktisat*’tan alan bu tip bir düzenleme ile mülkiyet ve tapu sahibi olmak artık üreticinin sistem/piyasa içinde tanımlı olmasının tek şartı haline geldi.²

---

1 Bu sürecin ayrıntıları ve yaşanan dönüşümün ekonomik ve toplumsal boyutu için bkz. Huri İslamoğlu, Elvan Gülöksüz, Alp Yücel Kaya, Ulaş Karakoç, Derya Nizam, Ayşe Çavdar ve Göksun Yazıcı, *Türkiye’de Tarımda Dönüşüm ve Küresel Piyasalarla Bütünleşme Süreçleri*, TÜBİTAK Proje Raporu (Proje No.106K137), 2008; Bağımsız Sosyal Bilimciler, *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008, Farklı Hükümetler, Tek Siyaset*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 113-123; Gökhan Günaydın, *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm, Politika Transferi Süreci, AB ve Türkiye*, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

2 Yeni Kurumsal İktisat’ın temel öngörülleri için bkz. Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990. Tarımsal politikalar çerçevesinde, Dünya Bankası’nın yaklaşımını yansıtan bir değerlendirme için

2001-2004 yılları arasında yayınlanan karar/tebliğlere ve 2005'ten itibaren ise “Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliği”ne göre yürürlükte bulunan ÇKS'ye³ kayıt için çiftçilerden tasarruf ettikleri tarım arazisinin aidiyetini yani mülkiyetini gösterir bir belge istenmektedir. Bu belge yönetmeliğe göre kadastro geçmiş birimlerde tapu senedi ve kira sözleşmesi, kadastro geçmemiş birimlerde ise tespit komisyonlarınca hazırlanan keşif raporudur.⁴ ÇKS'nin bu şekilde tapu tasarrufu ve mülkiyete bağlanması TRUP çerçevesinde Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün üstlendiği ve halen sürmekte olan “TRUP Kadastro Çalışmaları”nı da gündeme getirdi. Bu ortak çalışma ÇKS'nin kadastro ve tapu sicil bilgilerine göre daha sağlıklı yapılması amaçlanıyordu:

“Proje kapsamında yer alan illerde kadastrosu yapılmamış olan yaklaşık 4.000 birimin kadastro çalışmalarının tamamlanması ve tapu sicilinin oluşturulması, böylece Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na tarımsal alanların hem mevcut hem de yeni kadastrosu yapılmış parselleri gösteren kadastro haritaları, alan, mülkiyet ve arazi kullanımını da içeren ilgili parsel bilgileri; arazi sahipleri ve toplum için, tapu sicil kayıtları ile belge ve bilgilerin sağlanması, ilgili Tapu Sicil Müdürlüğü'ne tapu kayıtlarının oluşturulması; Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ve toplum için, il ve ilçelerin jeodezik ağınnın uygun bir sıklaştırma ve doğruluk düzeyinde oluşturulması, ilgili Kadastro Müdürlüğünde bulunan kadastro haritaları ile bütünleşik durumda sözel tapu verilerinin oluşturulması, hedeflenmiştir.”⁵

Bu şekilde uygulanan ÇKS'ye kayıtlı olmak, yeni destekleme sisteminden yararlanabilmenin de sınırlarını çizdi. ÇKS ile birlikte eşzamanlı olarak uygulamaya konulan, 2009 yılı itibariyle de uygulamadan kaldırılan Doğrudan Gelir Desteği (DGD) çiftçilere, yıl içerisinde işledikleri ÇKS'ye kayıtlı tarım arazisi büyüklüğü dikkate alınarak (2001'de 200 dekar, 2002'den itibaren en

---

bkz. Klaus W. Deininger, *Land Policies for Growth and Poverty Reduction*, the World Bank and Oxford University Press, Oxford, New York, 2003. Eleştirel yaklaşımlara örnek olarak bkz. Terence J. Byres, “Contextualizing and Interrogating the GKI Case for Redistributive Land Reform”, *Journal of Agrarian Change*, Cilt 4, Sayı 1 ve 2, 2004, s. 1-16; Chris Hann (derl.), *The Postsocialist Agrarian Question: Property Relations and the Rural Condition*, Lit, Münster, 2003; Huri İslamoğlu (derl.), *Constituting Modernity, Private Property in the East and West*, I.B.Tauris, London, 2004; Huricihan İslamoğlu, “Property As a Contested Domain: A Re-Evaluation of the Ottoman Land Code of 1858”, *Ottoman History As World History* içinde, the Isis Press, İstanbul, 2007.

- 3 Hazine Müsteşarlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın Doğrudan Gelir Desteği Yapılması ve Bu Amaçla Oluşturulacak Çiftçi Kayıt Sistemine İlişkin Uygulama Tebliğleri için bkz. 21.06.2001, 14.06.2002, 02.05.2003, 13.05.2004 tarihli Resmi Gazeteler; Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliği için bkz. 30.04.2005 tarihli Resmi Gazete.
- 4 Belgelerin ayrıntıları için bkz. Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliği, Madde 7, (1) bendi, 30.04.2005 tarihli Resmi Gazete.
- 5 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, *ARIP İzleme Değerlendirme Raporu Nisan 2009*, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s. 1.

fazla 500 dekara kadar, dekar başına) ödeme yapılmasını öngörüyordu.⁶

ÇKS'de kayıtlı olmayan veya süresi içinde kayıtlı bilgilerini güncellemeyen üreticiler ise DGD'den yararlanamıyorlardı.⁷ 2006 yılında kabul edilen 5488 sayılı Tarım Kanunu'nun geçici 2. maddesine göre de "Entegre idare ve kontrol sistemi oluşturuluncaya kadar üreticilere yapılacak bitkisel üretimle ilgili destekleme ödemelerinde çiftçi kayıt sistemi esas alınır" denilerek destekleme politikalarından yararlanabilmenin şartı aynı şekilde ÇKS kaydına yani mülkiyet sahipliğine bağlandı.⁸

2000'li yıllarda ÇKS-DGD ile birlikte tapu/mülkiyet sahibi olmaya bağlanan diğer bir mekanizma da zirai kredi borçlanması oldu. Tarım Kredi Kooperatifleri, Ziraat Bankası ve Kooperatif Birlikleri'nin zirai kredi piyasasında zayıfladığı, ÇKS ve buna bağlı destekleme sisteminin ön plana çıktığı bu dönemde, zirai krediler tapu teminatına koşut hale geldi.⁹ Bu da aslında Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün TRUP için öngördüğü, Yeni Kurumsal İktisat'ın sağladığı çerçeve ile şekillenen Dünya Bankası'nın (yoksulluk hedefi) ekonomi politikası anlayışını yansıtan hedef (neoliberal jargonda "çıktı") ile paralellik göstermektedir:

"Projenin [TRUP] önemli çıktılarında biri de "güvenilir gayrimenkul mülkiyet hakları" bilgisinin geliştirilmesidir. Etkin mülkiyet bilgisi sistemleri sürdürülebilir kalkınmayı kolaylaştıran bir alt yapı sağlamaktadır. Güvenilir mülkiyet hakları bilgisi kredi almada teminat sorununu çözebilme, arazinin kullanımını geliştirmekte ve aynı zamanda yoksulluğun azaltılmasını etkilemektedir. Projenin uygulanmasından en çok yararı düşük gelirli tarımla uğraşan kesim görecektir."¹⁰

6 Hazine Müsteşarlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın "Doğrudan Gelir Desteği Yapılması ve Bu Amaçla Oluşturulacak Çiftçi Kayıt Sistemine İlişkin Uygulama" Tebliği için bkz. 21.06.2001, 14.06.2002, 02.05.2003, 13.05.2004 tarihli Resmi Gazeteler; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın "Bitkisel Üretimle İlişkili Olarak, Doğrudan Gelir Desteği Ödemesi Yapılmasına İlişkin Tebliği" için bkz. 30 Nisan 2005 tarihli Resmi Gazete.

7 Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın "Bitkisel Üretimle İlişkili Olarak, Doğrudan Gelir Desteği Ödemesi Yapılmasına İlişkin Tebliği", Madde 16, bkz. 30 Nisan 2005 tarihli Resmi Gazete.

8 Tarımsal destekleme politikalarındaki bu tür dönüşüme rağmen 2004 yılında Türkiye genelinde ÇKS'ye kayıtlı çiftçi sayısı, varolan çiftçi sayısının % 67'sinde kaldı, bkz. Ziraat Mühendisleri Odası, "Doğrudan Gelir Desteği: Tarımsal Destek mi, Yoksulluk Yardımı mı?", <http://www.zmo.org.tr>. (10.02.2010). Bir başka açıdan bakıldığında, İzmir özelinde, İl Tarım Müdürlüğü verilerine göre, varolan tarımsal arazinin 2001'de % 46, 2002'de % 65, 2003'de % 66, 2004'de %68 ve 2005'de % 68'inde DGD'den yararlandı. Efemçukuru'nun bağlı olduğu Menderes'te bu oranlar şöyledir: Menderes 2001, % 36; 2002, %41; 2003, % 40; 2004, % 41; 2005, % 41.

9 Tapu/mülkiyet sahipliğine diğer bir vurgu 2005 yılı içerisinde yürürlüğe konulan 5363 sayılı Tarım Sigortaları Yasasında söz konusu oldu. Aynı anlayış içerisinde yasa sadece ÇKS'ye kayıtlı ve tapulu arazilerin sigortalanmasını, prim desteğinin de ÇKS'ye koşut olmasını öngördü.

10 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, *a.g.k.*, s. 5-6.

Mülkiyet haklarının etkin işleyişini verimli işleyen piyasalara yani kredi edinme kolaylığına, arazi kullanımını gelişimine ve kısa yoldan (ya da ezberden) yoksulluğun azaltılmasına bağlayan ama bunu yaparken mülkiyetin çatışmalı doğasını reddeden (çıkar/mülkiyet çatışmalarını dışlayan) bu anlayışın kökenleri aslında 18. yüzyıl liberal düşüncesine kadar uzanmaktadır. Mülkiyet sahibi, devlet tarafından koruma altında hiçbir kişi ve kurumun müdahalesi olmaksızın (kendisi de diğer mülkiyet sahiplerine müdahale etmeksizin) geleceğe yönelik belirsizliklerden uzak, bireysel mülkiyetini (yani ekonomik kaynağını) tasarruf edebiliyorsa uzun dönemli yatırımlar aracılığıyla (kendi birikimleri veya kredilerle) onu daha verimli kullanarak üretken hale getirir, böylece üretim, dolayısıyla da zenginlik artar.¹¹ Bu klasik anlayışın temel meselesi, mülkiyet (ekonomik kaynak) sahiplerinden oluşan piyasanın, kamu çıkarlarına karşı olmadığı sürece, üretim ve zenginliği arttıracak şekilde işleyişinin düzenlenmesidir. Aynı kökten gelse de günümüzde hakim olan yeni ekonomik anlayışın (neoliberalizmin) temel meselesi ise, piyasanın işleyişini düzenlemek yerine toplumsal ilişkileri yani mülkiyet rejimini düzenleyerek ekonomik rasyonalitenin sınırsız hakim olduğu bir piyasa toplumu yaratma çabasıdır.¹²

Bu teorik anlayışa dayalı TRUP'un uygulamadaki etkileri tarım sektörü için oldukça yıkıcı oldu. DGD ve prim gibi yeni destek mekanizmalarından yararlanabilmenin, zirai kredi kullanabilmenin artık mülkiyet ve tapuya bağlı olması, tarım sektöründe büyük ve küçük ölçekli toprak sahipleri arasında farklılaşma yarattığı kadar kiracı veya ortakçı olarak üretim yapan üreticileri, hisseli mülkiyet sahiplerini, 2B üzerin-

11 Philippe Steiner, *La «science nouvelle» de l'économie politique*, PUF, Paris, 1998; Mark Goldie ve Robert Wokler (derl.), *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006. Bu anlayışın es geçtiği, mülkiyetin hukuk aracılığıyla mülkiyet (ekonomik kaynak) sahibi yaratırken mülkiyete (ekonomik kaynağa) sahip olmayanları da yarattığı gerçeğidir, sahip olanla olmayan arasındaki ilişkinin toplumsal uyum ve zenginlik doğuracağı ise gayet tartışmalıdır, bkz. Donald R. Kelley ve Bonnie G. Smith, "What was Property? Legal dimensions of the Social Question in France (1789-1848)", *Proceedings of the American Philosophical Society*, cilt 128, sayı 3, 1984, s. 200-230.

12 Bkz. Michel Foucault, *Naissance de la biopolitique: Cours au collège de France (1978-1979)*, Seuil, Paris, 2004. Bu makalede Efemçukuru meselesinin çevre ve halk sağlığı boyutu üzerinde durulmasa da belirtmek gerekir ki 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, Yeni Kurumsal İktisat'ın sağladığı teorik temel üzerinde çevre ve çevre sağlığı da piyasalaşmıştır. Eskiden kamu çıkarları yani kamunun ortak mülkiyeti gözetilerek korunan çevre, yeni dönemde mülkiyet sistemiyle tanımlı hale gelmiş, çevre kullanım hakları (ya da çevre kirletme hakları) dağıtımıyla piyasalaşmış, alınır satılır (tüketilir) hale gelmiştir. Yeni Kurumsal İktisat çerçevesindeki bir tartışma için bkz. Gary D. Libecap, "State Regulation of Open-Access, Common-Pool Resources", *Handbook of New Institutional Economics*, (derl. Claude Ménard ve Mary M. Shirley), Springer, Dordrecht, 2005.

de üretim yapan üreticileri ve benzerlerini dışlayıcı biçimde etkiledi. Üretim üzerinden değil tarımsal arazi üzerinden verilen DGD küçük ölçekli üretimi cezalandırırken büyük ölçekli arazi sahiplerini (kontrol mekanizmalarının noksanlığında üretim yapsın yapmasın) ödüllendirmiş oldu. Buna ilaveten fiyat ve girdi desteklerinin kurumsal yapısının (ticaret ve finans sermayesi lehine) ortadan kaldırıldığı 2000’li yıllarda, üretim maliyetleri üreticilerin eline geçen ürün fiyatlarından daha hızlı artarak tarımsal faaliyeti üreticiler için zarar getiren bir ekonomik faaliyete çevirdi. Büyük veya küçük ölçekli olsun farketmeksizin, tarım dışı ek ekonomik faaliyet olmaksızın (ticaret, esnafılık, gibi) yalnızca tarımsal üretimin kazanç sağlamadığı bir döneme girildi. Böylesine bir ekonomik faaliyetin sürdürülmesi tabii ki borçlanma mekanizmalarını tetikledi ve tarımsal faaliyeti borçlanmanın sürdürülebilirliğine bağladı. Ama borçlanmanın da tapuya/mülkiyete bağlı hale geldiği bu dönemde, (mülkiyet rejimini çevreleyen) kurumsal yapıların zayıflığı içinde borçlanmanın sürdürülebilirliği, teorik olarak varsayılanın aksine, gayriresmi borçlanma kadar yaratıcı borç öteleme taktiklerine bağlı kaldı. Bu anlamda da, TRUP’un on yıla yakın uygulama sürecinde, en azından şimdilik, mülksüzleşme etkisi görece olarak daha sınırlı kaldı, ama mülksüzleşmeden yoksullaşma tarım sektörüne egemen oldu.¹³

EFEMÇUKURU’NDA TARIMSAL ÜRETİM YAPISI

2000’li yıllarda uygulanan tarım politikaları her ürün temelinde farklı dinamikler içermesine rağmen benzer sonuçlar doğurdu. İzmir özelinde 1997 - 2008 arasında ildeki tütün tarlaları % 75, pamuk tarlaları % 69, çekirdeksiz üzüm bağları % 65 oranında küçüldü. Tarımsal istihdam Türkiye genelinde üçte bir oranında daralırken (2000’de % 36; 2008’de % 23.7), ilde dörtte bir oranında daraldı, 2000’de ildeki işgücünün % 28.5’i tarımda istihdam edilirken 2008’de bu rakam % 7.5 oldu.¹⁴ Dünya piyasalarında Manisa-İzmir-Denizli bölgesinin egemen konumda bulunduğu çekirdeksiz üzüm (sultaniye) üretimi, 2000’li yıllarda, diğer tüm tarım satış kooperatifleri birlikleri gibi, TARİŞ’in yeniden yapılandırılma sürecinde mali yönden zayıflaması ve piyasada fiyat belirleyici konumunu kaybetmesiyle, üreticiler aleyhine (ihracatçı-tüccar lehine) önemli bir darbe yedi, ki İzmir ili içindeki bağ alanlarının

¹³ İslamoğlu vd. *a.g.k.*

¹⁴ <http://proje.izmirtarim.gov.tr/istatistik/tarimsalyapi/2008/index-2008.htm> (11.02.2010);
<http://www.tuik.gov.tr/isgucu/basla1.do> (11.02.2010).

daralması bu süreci apaçık yansıtmaktadır. Daha çok iç piyasaya hatta yerel pazarlara yönelik olan sofralık yaş üzüm üretimi genel eğilime bağlı olarak üretim maliyetlerinin üreticilerin eline geçen ürün fiyatlarından daha hızlı artmasıyla önemli düşüşler yaşadı, neredeyse geçimlik üretime evrildi; 1990'ların sonundan itibaren yüksek fiyatlara tabi olarak üretiminde artış gözlenen şaraplık üzümde ise 2000'li yıllarda artan ÖTV oranları ve şarap fabrikalarının sözleşmeli üretim çerçevesinde üretim ve fiyatlar üzerinde hakim konumları sonucu üreticiler (üretimi arttırmayıp maliyeti düşüremedikleri bir ortamda) borçlanma sarmalında ekonomik olarak zayıf konuma geldiler.¹⁵

Genel olarak tarımsal üretimin ve üreticilerin, özel olarak da üzüm üretimi ve üreticilerinin bunalıma girdiği 2000'ler Türkiye'sinde İzmir Menderes'e bağlı Efemçukuru köyünde küçük ve orta ölçekli işletmelerde (0-50 dekar) üzüm üretimi gerçekleştiren üreticiler, yeni tarımsal politikalardan hiç etkilenmeyerek yoksulluktan ziyade refah içinde yaşamakta, tam anlamıyla da bu resimde bir istisna oluşturmaktadır.¹⁶ Köyde yüzyıllardan bu yana üzüm üretimi yapılmakla birlikte, 1972-1980 yılları arasında Efemçukuru Tarımsal Kalkınma Kooperatifi çerçevesinde örgütlenen üreticiler çekirdekli beyaz üzüm (rezaki) yetiştirmişler, bu üretim ihracata yönelik (daha çok Almanya'ya gönderilmek üzere) olmuştur. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren çeşitli denemeler sonucu köyde daha iyi verim verdiği anlaşılan alfons (ya da köylülerin tabiriyle enfes) tipi sofralık siyah üzüm üretimine geçilmiştir. Yaklaşık 650 metre rakımda, neredeyse İzmir'in çatısı denecek bir konumda su kaynaklarının merkezinde bulunan köyde, İzmir bölgesi için istisnai olarak daha serin ve kuru bir iklim hakimdir. Yeraltındaki zengin kaynak sularından dolayı sulamaya ihtiyaç duyulmayan meğilli bir arazi yapısında üretim yapılmaktadır.¹⁷ Bu şartlar altında "yumurta sarısı" büyüklüğünde üzüm taneleri yetiştirilmekte, üst seviyede bir meyve kalitesi ortaya çıkmaktadır. Verimlilik açısından dönüm başına verim de bu istisnai şartlar altında yüksektir. Sultaniye çekirdeksiz üzüm Manisa'da dönüm başına 1000-1200 kilo arası verime sahipken, Efemçukuru'ndaki alfons

15 İslamoğlu vd. *a.g.k.*

16 Buradaki bilgiler 2006-2008 yıllarında köyde üzüm üretimi üzerine yapılan araştırma ve mülakatlar sonucu derlenmiştir. Ayrıntılar için bkz. İslamoğlu vd. *a.g.k.*

17 Bağcılıkta, sulama arttıkça hastalık riski de arttığı için zirai ilaç kullanımı artmaktadır, dolayısıyla yeraltı su kaynaklarından doğal olarak beslenen, sulanmasına gerek duyulmayan bağların ilaçlanma ihtiyacı sınırlıdır. Bu durum verimi arttırdığı kadar, maliyetleri de düşürmekte, üreticilerin kar oranlarını arttırmaktadır.

tipi üzümde bu rakam 2-3 tona çıkmaktadır. Yetiştirilen üzüm toplanır toplanmaz henüz bağdayken menşeyini (“Efemçukuru”) tüketicilere tanıttak etiketler kullanarak (kooperatif çerçevesinde) paketlenmekte ve doğrudan tüccarlar tarafından % 90’ dan fazlası İstanbul’a gönderilmek üzere satın alınmaktadır. Ürün İstanbul’da alım gücü yüksek tüketici sınıfların bulunduğu semtlerde sabit piyasa/talep bulmakta, İstanbul’a göre daha az yoğunlukta alım gücü yüksek tüketici barındıran İzmir’i ise neredeyse pas geçmektedir. Bu piyasa yapısında fiyatı (üreticiden çıkış ve perakende satış) görece olarak oldukça yüksek olmakta, fiyatın oluşmasında üreticinin pazarlık payı da tüccara göre daha ağır basmaktadır. 2006 yılı dikkate alındığında dünya piyasasında Türkiye’nin lider konumunda olduğu çekirdeksiz kuru üzümün üreticiden çıkış fiyatı 1000-1300 lira/kg arasındayken, Efemçukuru’nda yetiştirilen sofralık “enfes” üzümün üreticiden çıkış fiyatı 1700-2000 lira/kg arasında değişmektedir. Yüksek rakımın getirdiği iklim yapısı ile sulama ihtiyacını, ilaçlama ve mazot kullanımını sınırlayan meğilli arazi dolayısıyla üretim maliyeti diğer bölgelere göre daha düşük, yine bu koşullardaki üretimin kalitesi ve piyasadaki talep yapısı dolayısıyla getirisi yine diğer bölgelere göre daha yüksek olmaktadır. Toplumsal farklılaşmanın sınırlı olduğu köyde hakim olan küçük ve orta ölçekli üretim çerçevesinde üreticilerin net geliri böylece 2000’li yıllarda sürekli zarar eden diğer üzüm üreticilerinin aksine istisnai şekilde yüksek olmaktadır. Böylesine bir üretim yapısında köydeki üreticiler, borç sarmalına dolanarak birikimlerini ve mal varlıklarını yitirmeye başlayan yoksullaşmış diğer üreticilerin aksine yatırım yapabilmekte (İzmir’de ev, araba almak gibi), hatta Menderes’e yeni atanan banka müdürleri köylülerin mevduat hesaplarını kendilerine çekmek için yarışmaktadırlar. Benzer şekilde çoğu üreticinin aksine sigorta (sosyal güvenlik) primlerini düzenli ödeyebilmekte, diğer üreticiler gibi üretimlerini sürdürebilmek için ilk kısmakta kaldıkları “maliyet” kalemi sigorta primleri olmamaktadır. Böylesine bir ekonomik durum içinde köy göç vermemektedir, köy nüfusu azalmaktan ziyade normal nüfus artışı oranında artmaktadır.¹⁸ Yılda 4 aylık emekle sağlanan yüksek kazanç, köyde yetişen yeni kuşakları farklı emek piyasalarında iş aramadan, hatta emek piyasalarında nitelikli emek arz ederek yeralabilmek için ortaöğretim hatta ilköğretim sonrası eğitim alma sürecinden uzak tutmaktadır.¹⁹

---

18 Köy yaklaşık 150 hanede 700 civarı nüfus barındırmaktadır.

19 Köylüler yine de yeni pazarlama olanakları aramaktadırlar, özellikle son yıllarda gündeme

“ACELE KAMULAŞTIRMA”

2000’li yılların yeni tarım politikalarının mülkiyetle tanımlı bir tarım kesimi yaratmaya çalışmasına rağmen, kendine özgü yapısı nedeniyle bu yeni sistemde tanımlı olmayan Efemçukuru köyü ve üreticileri bir istisna teşkil etmekle birlikte, uygulanan politikaların sınır ve geçerliliği hakkında da önemli ipuçları veriyor. Köyde tapu tasarrufunda bulunan ama kendileri için çok bir şey ifade etmeyen (faydasını görmedikleri) ÇKS’ye dahil olmaya ve DGD’den yararlanmaya kayıtsız kalan üreticiler bulunuyor.²⁰ Üretim yapılan arazi miktarı büyük olmadığı için DGD önemsenmiyor,²¹ genellikle birikimlerden yararlanıldığı için zirai krediye ihtiyaç olmuyor, ihtiyaç olduğu durumlarda arazi dışındaki varlıklar karşılık gösterilerek talep ediliyor. Dolayısıyla, her ne kadar tarım politikalarının hedefi olsa da tapu tasarrufu tarımsal (ya da tarım piyasasına dair) bir özellik kazanmıyor, eskiden olduğu üzere yalnızca taşınmaz üzerindeki hakları gösteriyor.

Buna rağmen, liberal bir toplum teorisi altında, “... [T]aşınmaz mallar üzerindeki aynı hakların durumunu, bunlardaki değişiklikleri göstermek, gerçek hak sahibini belirlemek, açıklığı, istikrar ve güveni sağlamak, uyumsuzlukları önleyip, toplumda sosyal barışı kurmak ve korumak amacıyla taşınmaz mallarda hakkın dış görünüm şekli için” tutulan tapu kayıtlarının/sicillerinin²² de yeni dönemde anlam kaybettiği, 3 Ocak 2008 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Efemçukuru’ndaki 35 parsel arazinin “acele kamulaştırılması”na dair 2007/12974 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile anlaşılıyor:

“İzmir İli sınırları içerisinde, Tüprağ Metal Madencilik Sanayi ve Ticaret

---

gelen organik üretim bu konuda ön plana çıkmaktadır. Köyün kendine özgü coğrafi, iklimsel ve toprak şartlarından dolayı organik tarıma geçiş çok uygundur. Bu bağlamda da 52 üreticiyi temsilen Efemçukuru Kalkınma Kooperatifi ile İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin Tarım, Park ve Bahçeler Dairesi Başkanlığı Organik Tarım Birimi arasında 2007’de organik tarıma geçiş konusunda bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Organik tarım bir pazarlama stratejisi olduğu kadar, üreticilerin başlarındaki altın madeni tehlikesini bertaraf etmek için Belediye ile giriştikleri farklı bir savunma stratejisidir.

- 20 Köyde üzüm üretiminin bir kısmı 2B arazileri üzerinde gerçekleşiyor, dolayısıyla topraklarının bir bölümünde tapusu olmayıp ÇKS’ye dahil olmayan, dolayısıyla da DGD’den yararlanmayan üreticiler bulunuyor. Ama tapulu arazideki üretimde bile ÇKS ve DGD’nin etkisiz olduğu köyde, 2B arazilerindeki üretim, sistemde tanımlı olmasalar da, yeni tarım politikalarından etkilenmiyor.
- 21 Gerçekleştirilen mülakatlarda, bir üretici yeni tarım politikalarının etkisi üzerine “DGD almıyorum devlete katkım olsun” demiştir.
- 22 Fikret Eren ve Veysel Başpınar, *Toprak Hukuku*, (2. Baskı) Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 239-240.

Anonim Şirketi²³ uhdesindeki IR:5419 sayılı maden sahasında bulunan ve ekli listede ada ve parsel numaraları belirtilen alanların, anılan Şirket tarafından üretim faaliyetlerinde bulunulması, tesis kurulması ve sağlık koruma bandı oluşturulması amacıyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından acele kamulaştırılması; adı geçen Bakanlığın 23/11/2007 tarihli ve 54985 sayılı yazısı üzerine 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 27 nci maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 10/12/2007 tarihinde kararlaştırılmıştır.”

Bu kamulaştırma kararı, Efemçukuru köyü yöresinde 1999'da verilen altın ve gümüş madeni işletme ruhsatı ve işletme izninin sırasıyla iptali (2004), temyizi (2005) ve yürütmeyi durdurma (2008)²⁴ ve halen karar düzeltmesi aşamasında olan Çevre Etki Değerlendirme (ÇED)²⁵ süreçlerine rağmen, Tüprag Metal Madencilik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'nin işleteceği altın madeni için arazi satın almak istemesine karşılık Efemçukuru'ndaki köylülerin bir bölümünün arazilerini satmak istememeleri sonucu ortaya çıkmıştır.²⁶ Enerji ve Tabii Kaynaklar Ba-

-
- 23 Tüprag Metal Madencilik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi merkezi Kanada Vancouver'da bulunmakla birlikte sermayesi ulusötesi özellikler taşıyan Eldorado Gold Corporation'ın bir şirkettir. Eldorado Gold Corporation hisseleri Toronto ve New York Borsalarında işlem gören, Brezilya, Çin, Yunanistan ve Türkiye'de hazırlık aşamasında projeleri ve altın madeni işletmeleri bulunan bir şirkettir. Şirket Türkiye'de, Efemçukuru'nda hazırlık aşamasında bir proje, Kışladağ'da (Uşak) işletilen bir maden, Arpalı'da (Bayburt) öngörülen bir projeye sahiptir. 2000'li yılların başında Koç Holding'e bağlı Demir Export şirketiyle de ortak çalışmalar yürütmüştür (bkz. www.eldoradogold.com, 2010).
- 24 Menderes Efemçukuru Köyü yöresinde Tüprag Metal Madencilik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'ne 1999'da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından altın ve gümüş madeni işletme ruhsatı ve işletme izni verilmiş; verilen ruhsat ve işletme izni yurttaşlar, ELELE Hareketi, İZSU (İzmir Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü) ve İzmir Tabip Odası tarafından açılan dava sonucu 2004'de iptal edilmiş; Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı iptal edilen ruhsat ve işletme iznini geri almamış; ruhsat ve işletme iptaline dair davada verilen karar iki kez Danıştay tarafından bozulmuş, yargılaması henüz sonuçlanmamıştır.
- 25 Çevre ve Orman Bakanlığı 2004'te mahkemece iptal edilen ruhsat ve işletme iznine karşın Ekim 2005'de olumlu ÇED kararı vermiş, ÇED olumlu belgesinin iptali için İZSU, Efemçukuru Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, TMMOB'a bağlı odalar ve yurttaşlar tarafından davalar açılmış, yargılamada düzenlenen raporlar doğrultusunda, davalar reddedilmiş, bu karar 2007'de temyizde onanmış, 2010 itibarıyla karar düzeltmesi aşamasındadır. Bu süreçte DSİ'nin yatırım programından çıkardığı Efemçukuru yöresinde inşa edilmesi planlanan İzmir kentinin içme suyu ihtiyacını karşılayacak Çamlı Barajı'nı İZSU üstlenmiş ama Tüprag'a altın madeni için ÇED olumlu belgesi veren Çevre ve Orman Bakanlığı İZSU'ya ÇED olumlu belgesi vermemiştir. İZSU tarafından işlemin iptali için Çevre ve Orman Bakanlığı aleyhine açılan davayı gören İzmir 2. İdare Mahkemesi 2008/269 esas sayılı dava dosyasından 07.05.2008 tarihinde yerinde keşif yapmış ve üç kişilik bilirkişi heyetinden rapor almıştır. Düzenlenen Bilirkişi Raporunda, “İzmir'in doğal nüfus artışı, İzmir'in günümüzdeki ve gelecekteki su talebi ve arzı” değerlendirilmiş ve Çamlı Barajı'nın yapımına ihtiyaç olduğu görüş ve kanaati bildirilmiştir.
- 26 Köylüler kendilerine gelen noter onaylı (arazilerin satılması aksi halde kamulaştırılacağı bilgisini içeren) teklif mektuplarını İzmir Cumhuriyet Meydanı'nda yakarak reddetmişler, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler'e durumu şikayet eden mektuplar göndermişlerdir (Evrensel, 25.05.2006).

kanı Hilmi Güler acele kamulaştırma kararına dair yaptığı açıklamalarda Tüprag'ın Efemçukuru'nda madencilik faaliyetlerini sürdürmek için 2006 yılında acele kamulaştırma talebinde bulunduğunu bildirmiş,²⁷ “ÇED raporu alınmış, yasaya uygun çalışmalarını sürdüren bir müteşebbise yardımcı olmak ayrıca bizim görevimizdir” diye de eklemiştir.²⁸

Bakan Güler'e göre “bu tür yatırımların fazla uzamaması için” gerekli olan, Bakanlar Kurulu kararının temeli olan “acele kamulaştırma” ise, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 27 nci maddesince şöyledir:

“Acele kamulaştırma

Madde 27 – 3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanununun uygulanmasında yurt savunması ihtiyacına veya aceleliğine Bakanlar Kurulunca karar alınacak hallerde veya özel kanunlarla öngörülen olağanüstü durumlarda gerekli olan taşınmaz malların kamulaştırılmasında kıymet takdiri dışındaki işlemler sonradan tamamlanmak üzere ilgili idarenin istemi ile mahkemece yedi gün içinde o taşınmaz malın (Değişik ibare: 24/4/2001 - 4650/15 md.) 10 uncu madde esasları dairesinde ve 15 inci madde uyarınca seçilecek bilirkişilerce tespit edilecek değeri, idare tarafından mal sahibi adına (Değişik ibare: 24/4/2001 - 4650/15 md.) 10 uncu maddeye göre yapılacak davetiye ve ilanda belirtilen bankaya yatırılarak o taşınmaz mala el konulabilir.”

Bu karara karşılık, Efemçukuru'nda acele kamulaştırma kararından etkilenen köylüler Danıştaya başvurmuşlar, Danıştay 6. Dairesi yürütmeyi durdurma istemini reddetmiş,²⁹ sonrasında yapılan başvuru sonucu Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu ise yürütmeyi durdurmuştur.³⁰ Ama acele kamulaştırmanın iptali davalarının temyiz incelemeleri 22 Şubat 2010 itibarıyla halen Danıştay İdari Dava Dairelerinde sürmektedir.³¹ Bu durumda Tüprag, verilen acele kamulaş-

27 <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/437513.asp> (29.02.2008).

28 Radikal, 18.01.2008.

29 Milliyet, 28.04.2008.

30 Evrensel, 23.06.2008.

31 Dava süreci devam ederken İzmir Büyükşehir Belediyesi Gayri Sıhhi Müessese (GSM) İnceleme Kurulunca 21.10.2008'de yapılan incelemede Su Havzalarını Koruma Yönetmeliği'nin 3/6. maddesi gereğince Tüprag'a ait altın madeninin çıkarılması ve işletilmesi için GSM ruhsatı verilmesi uygun bulunmadı, ruhsatlandırılması mümkün olmayan Efemçukuru altın madeni işletmesinin 5393 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasasının 15/B maddesi gereğince kapatılmasına karar verildi. İzmir Büyükşehir Belediyesi ekipleri, Belediye Encümeni'nin Gayri Sıhhi Müessese ruhsatı olmadan faaliyet yürüttüğünü tespit ettiği Efemçukuru Altın Madeninin kapatılması kararını uygulayarak madeni 26 Ocak 2009'da mühürledi (<http://bianet.org/bianet/cevre-ekoloji/112154-efemcukurundaki-ruhsatsiz-altin-madeni-muhurlendi>, 27.01.2009). Encümen kararının iptali için işletmeci Tüprag tarafından dava açıldı da İzmir 2. İdare Mahkemesi'nce yürütmeyi durdurma istemi 02.04.2009'da reddedildi. Fakat Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Maden İşleri Genel Müdürlüğü tarafından İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne gönderilen bir yazıyla, encümen kararının 5177 sayılı yasa ile değiştirilen

tırma kararını, Danıştay'daki hukuki süreç devam etse de, köylülerin arazilerini satın almak için tehdit gibi kullanmış, sözkonusu 35 parselin 25'ini arazilerinin kamulaştırılması korkusunu yaşayan köylülerden satın almıştır.³²

Yine Danıştay'daki hukuki sürece rağmen, acele kamulaştırılması-na karar verilen arazilerin kamulaştırılması için Menderes Asliye Hukuk Mahkemesi'ne dava açılmış, davalarda keşif ve bilirkişi incelemeleri yapılmıştır. Ama buna karşı köylüler mahkemeden Danıştay'daki kamulaştırmanın iptali davası sonucunun beklenmesini, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun daha önce verdiği yürütmeyi durdurma kararı uyarınca talep etmişler ve Mahkeme bu talebe uyararak davayı 09.03.2010 tarihine ertelemiştir. Bu erteleme kararında taşınmazlara el konulması ve taşınmazların Tüprağ'a teslimi halinde, taşınmazın üzerindeki uzun dönemli yatırımlarla ortaya çıkan üzüm bağları ve diğer ağaçların yok edilecek olması, acele kamulaştırma kararının iptal edilmesi halinde de taşınmazın eski haline getirilmesinin mümkün olmayacak olmasındandır.

EFEMÇUKURU'NDA “MÜLKİYET NEDİR?”

Efemçukuru köyünün, yapılması planlanan (hatta son yıllardaki su kaynaklarının azalmasıyla yapılması elzem haline gelen) Çamlı baraj havzasında ve su kaynaklarının merkezinde bulunmasından dolayı köy arazisinin “acele kamulaştırılma”ya tabi olmasının Efemçukuru köylüleri kadar tüm İzmir halkını ilgilendiren çok ciddi toplumsal ve çevre-halk sağlığını ilgilendiren boyutları var.³³ Ama bir an için bunları bir kenara bırakır, ne kadar zor olsa da saf ekonomik boyutlarını

Maden Kanunu'na ve Madencilik Faaliyetleri İzin Yönetmeliği hükümlerine aykırı olduğu belirtilerek, söz konusu kararın uygulanmaması talep edildi (Evrensel, 29.01.2009). Ama Anayasa Mahkemesi 5177 sayılı Maden Kanunu'nun bazı maddelerini Mayıs 2009'da iptal ettiğini, bahsi geçen yönetmeliğin de Danıştay tarafından Haziran 2009'da yürütmesinin durdurulduğunu eklemek gerekir (Evrensel, 15.06.2009).

32 Evrensel, 26.10.2009. Şirket bu süreçte üzerinde bağ olan arazilerin dönümünü 12 000 TL, olmayanların ise dönümünü 5 000 TL'ye satın almıştır (Radikal, 07.01.2008). Bilirkişinin kamulaştırma bedeli olarak belirlediği dönüm başına 30 000 TL ile karşılaştırınca, bu rakamlar çok düşük kalmaktadır (Evrensel, 21.11.2009).

33 Tüprağ İzmir'de kamuoyu desteğini sağlayabilmek, tepkileri en aza indirebilmek için, faaliyetleri hakkında (tesbit edebildiğimiz kadarıyla 30 Haziran-11 Temmuz 2009 tarihleri arasında 3 defa) ulusal gazetelerle dağıtımı yapılan gazete ekleri vermiştir. Milliyet Gazetesi'nin İzmir'de dağıtılan 8 sayfalık Ege ve Business eklerinin ön ve arka kapak sayfalarına eklenen 4 tam sayfadan oluşan bilgilendirme broşürü “önce insan, sonra doğa, sonra maden” kapağıyla yer almıştır. Çıkarılacak altının İzmir'de değil Kışladağ'da işleneceğinin (yani siyanürün İzmir'de değil ama Kışladağ'da kullanılacağıının) altının çizilmesi bu bağlamda oldukça ilginçtir.

liberal ekonomi düşüncesi çerçevesinde ele alırsak, acele kamulaştırma kararı arazi piyasasında alıcı olmasına rağmen satıcının olmamasından kaynaklanmıştır. Arazinin satılmaması da köylülerin bir taraftan zaten yüksek gelir elde ettikleri üzüm üretiminden (refah konumundan) vazgeçmek ve gelir kaynaklarını kaybetmek istememeleri, diğer taraftan da altın madeninin yolaçacağı kirlenme ve zehirlenme riskini kabul etmemeleri ile ilgilidir.³⁴ Ekonomik nedeni ön plana çıkaranlar, bunu yapılan mülakatlarda “bizim için üzüm altından daha değerli” diyerek açıklamaktadırlar.³⁵ Bağcılıkta arazinin üzerinde kısa dönemde (senelik) yenilenen bir üretim sürecinden ziyade uzun dönemli (bakımına bağlı olarak en az 40 yıl) bir üretim süreci sözkonusu olduğu için uzun dönemli bir yatırım yapılmıştır; bu yatırım ülkedeki tüm üzüm üreticilerinin giderek yoksullaşmasına rağmen sürekli yüksek gelir getirmektedir.

Ekonomik rasyonalitenin ağır bastığı, işler durumda olan bir piyasa ortamında, satılmak istenmeyen bir araziye el konulması, kamulaştırma yoluyla bir şirkete tahsis edilmesi veya özel mülkiyetin kamulaştırılarak bir başkasına özelleştirilmesi, hiçbir şeyle çelişmiyorsa, “liberal ekonomi” düşüncesi ile çelişmektedir. Anayasa’nın devletin temel amaç ve görevlerine dair 5., mülkiyet hakkına dair 35., toprak mülkiyetine dair 44., tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunmasına dair 45. maddelerince,³⁶ bireysel mülkiyetin toplum yararına, kamu çıkarına aykırı olmadığı sürece devlet güvencesi altında daha verimli işletilmesi, üretimin arttırılarak ekonomik büyümenin ve zenginliğin sağlanmasını içeren liberal anlayış acele kamulaştırma kararı ile tüm geçerliliğini ve inandırıcılığını bir kez daha yitirmiştir. Çünkü, yine aynı anlayışa göre artık bireysel mülkiyet (ekonomik kaynak) sahipleri gelecekte karşılaşılabilecekleri benzer bir karar olasılığının yarattığı

34 Tüprağ Şirketinin Uşak Kışladağ’da işlettiği altın madeninin siyanür kullanımından dolayı 2007’de Danıştay tarafından kapatılması da bu tür kaygıların temelidir.

35 Bu ifadeye şunları da eklemek mümkündür: “Bizi aç bırakmaya karar verdi bu devlet. Başka bir açıklaması yok. Biz zaten acele kamulaştırmaya karşı dava açtık. Dava daha bitmedi. Buna rağmen niye bizim tarlalarımızı yine teftişe geliyorlar. Biz tarlamızı satmak istemiyoruz”; “Madenin burada olması hem doğa için hem de bizim geçim kaynağımız için zararlı”; “Benim emekliliğim yok. Bu tarladan ne gelirse ben onunla geçimimi sağlıyorum. Bu devlet vatandaşını düşünmüyor da bu altıncıları mı düşünüyor? Niye bizim ekmeğimizle oynuyor?” (Evrensel 28.10.2009); “77 yaşındayım. Çocuklarım bu bağların satılmasının ardından çok zor durumda kalacak. Bir dönüm bağdan yılda ortalama 3-4 ton siyah üzüm alıyoruz. Bu aşağı yukarı 5-6 bin lira eder. Şirket bağımızın 5-6 yıllık gelirini verip elimizden almak istiyor” (Evrensel 10.11.2009); “Ne verilerse versinler satmayacağım” (Radikal 07.01.2008).

36 Bu maddelere 5488 sayılı Tarım Kanunu’nun tarım politikaları amaçları ve ilkelerine dair 4. ve 5. maddeleri de eklenebilir.

güvensiz-endişeli ortamda ne mülkiyet sahibi olmak isteyecekler ne de ekonomik yatırım yapacaklardır, böylece de verimlilik ve ekonomik büyüme kavramlarından uzaklaşılacaktır. Sonuç olarak liberal anlayışın Yeni Kurumsal İktisat formatında oluşturduğu 2000’li yıllardaki bireysel mülkiyet tanımlı tarım sektöründe de teori ile pratik arasındaki tüm bağ kopmakta, mülkiyet tasarrufunu temel alan tarım politikaları bu uygulama ile (kamu yararı, kamu-çevre sağlığı, mülkiyet tasarrufu konuları ile birlikte) oldukça sorunlu hale gelmektedir. Bu sistemde zaten tanımlı olmayan Efemçukuru üreticileri, ortaya çıkan acele kamulaştırma kararı ile yeni sistemin tüm öngörülerinin de tutarsız ve geçersizliğini göstermişlerdir.

SONUÇ

Aslında liberal anlayışın acele kamulaştırma kararı ile tutarsız ve geçersiz kalması, neoliberal anlayışa evrilmesi sürecindeki kırılmaya da denk gelmektedir. 2000’li yıllarda tarım politikalarına da yansıyan neoliberal anlayış ve uygulamalar, piyasa ve rekabeti, kamusal ortadan kaldırarak toplumsal hayatın her alanına genelleştirmeye çalışmıştır. Bu şekliyle de düzenlemeler artık ekonomik değil toplumsaldir. Kamusalın silikleştiği bu dönemde devlet piyasayı değil piyasa devleti düzenler hale gelmiştir.³⁷ Bu çerçevede içinde uygulanan politikalar ve Efemçukuru’ndaki acele kamulaştırma süreci hiç de tutarsızlık göstermemektedir. Bu yeni dönemde piyasa tarafından düzenlenen devletin yürütme organı neoliberal anlayışla uyumlu üç tercih yapmıştır: fiyat mekanizmalarından ziyade mülkiyet yapısına müdahale edilerek daraltılmaya çalışılan, sürekli zarar eder hale getirilen (küçük-orta ölçekli) tarım sektörü karşısında ulusötesi sermayenin temsil ettiği, kar oranlarını sürekli arttıran maden sektörünü,³⁸ karları ölçeğine göre yüksek olsa da piyasalarda etkisi sınırlı olan küçük-orta ölçekli sermaye karşısında etkisi ulusötesi ve talepleri sınırsız olan büyük sermayeyi,³⁹ ortak mül-

37 Foucault, *a.g.k.*; Huricihan İslamoğlu, “Yeni Düzenlemeler ve Ekonomi Politik IMF Kaynaklı Kurumsal Reformlar ve Tütün Yasası”, *Birikim*, Sayı 158, 2002, s. 20-27.

38 Efemçukuru meselesi ilk başta akla E.P. Thompson ve J. C. Scott’un “halkın ahlaki ekonomisi” veya David Harvey’nin “el koyarak birikim” kavramlarını getirebilir. Ama zaten piyasalaşmış bir ürün (arazi) üzerinden farklı ölçeklerdeki sermayedarların (siyaset ve hukuk önünde eşit olmayan şartlarda da olsa) çatışmaları söz konusu olduğu için meselenin tartışılmasında açıklayıcılıkları sınırlıdır. Bkz. Edward P. Thompson, “18. Yüzyılda İngiliz Halkının Ahlaki Ekonomisi”, “Ahlaki Ekonominin Gözden Geçirilmesi”, *Avam ve Görenek* (çev. Uygur Kocabaşoğlu) içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 225-436; David Harvey, “El Koyarak Birikim”, *Yeni Emperyalizm* içinde, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, 114-151.

39 Eldorado Gold’un hisselerinin Toronto ve New York Borsaları’nda işlem görmesi bir yana, Tüprağ Türkiye’nin en büyük 500 şirketi arasında 2007’de 425. sıradan yer alırken, 2008’de 175

kiyet haklarını ön plana çıkaran kamusal çıkarlar karşısında bireysel mülkiyet haklarını ön plana çıkaran özel çıkarları tercih etmiştir.⁴⁰

Bu tercihler demeti acele kamulaştırma kararının varolan hukuk rejiminde uygulanabilmesini henüz sağlayamamıştır, mesela kamulaştırma kararı net bir şekilde özel faydayı kamu faydasına yeğlerken (dolayısıyla kamulaştırmadan ziyade özelleştirme özelliği taşıırken) Danıştay'da verilen yürütmeyi durdurma kararı kamu yararını gözetmeye devam etmiştir. Zira hala (yukarıda sayılan Anayasa maddeleri çerçevesinde) özel mülkiyeti kamu çıkarları bağlamında koruyan liberal anlayışın hakim olduğu bir hukuk rejimi varlığını sürdürmektedir, neoliberal anlayışı yansıtacak bir hukuk rejimi meydana gelinceye kadar da varlığını sürdürecektir. Nasıl 18. ve 19. yüzyıllarda yerel/özel gelenek ve kurullarla düzenlenen ortak/toplu mülkiyet haklarından evrensel/genel hukuk kuralları ile düzenlenen bireyselleşmiş mülkiyet haklarına geçiş süreci hukuki çelişkilerle doluysa, günümüzdeki yeni süreçte ortaya çıkan toplumsal düzenlemelerle varolan hukuk rejimi arasında, yukarıda da görüldüğü gibi, bir çelişkiler yumağı ortaya çıkacaktır. Nasıl 18. ve 19. yüzyıllarda üretim araçları üzerindeki haklarını kaybedenlerle tescilleyenler arasındaki çatışmalar bu çelişki yumağını şekillendirmişse,⁴¹ yeni çelişkiler de hukuku bir mücadele alanı haline de getirerek kaybedenlerin, Efemçukuru örneğinde olduğu gibi, direnmelerini sağlayabilecektir. Aslında gelecekteki dönüşümün nasıl olacağını geçiş dönemindeki bu tür direniş ve mücadeleler belirleyecektir. Buna “mülkiyetin nedir?”⁴² sorusunun günümüze kadar değişmeyen cevabı da dahildir.

---

basamak birden atlayarak 250. sıraya yükselmiştir (Milliyet, 31.7.2009).

40 Özel çıkarların kamu çıkarlarına üstünlüğünü yalnızca acele kamulaştırma kararı değil, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın kamu-özel sektör işbirliği projeleri çerçevesinde Tüprag'la birlikte geliştirdiği “Efemçukuru Madeni Alanındaki Endemik veya Tehdit Altındaki Türlerin Toplanması ve *ex situ* Muhafazası Projesi”ne 2 yıllığına ayrılan 20 000 TL de göstermektedir, bkz.

http://www.tagem.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=231&Itemid=198&lang=tr (11.02.2010).

41 Daniel Bensaïd, *Les dépossédés, Karl Marx, les voleurs de bois et le droit des pauvres*, La fabrique éditions, Paris, 2008; Donald R. Kelley ve Bonnie G. Smith, “What was Property? Legal dimensions of the Social Question in France (1789-1848)”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Cilt 128, Sayı 3, 1984, s. 200-230; Edward Palmer Thompson, *Whigs and Hunters: the Origin of the Black Act*, Allen Lane, Londra, 1975.

42 Pierre-Joseph Proudhon, *Mülkiyet Nedir?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010 (1840).

KAYNAKÇA

- Bağımsız Sosyal Bilimciler, *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008, Farklı Hükümetler, Tek Siyaset*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.
- Bensaïd, Daniel, *Les dépossédés, Karl Marx, les voleurs de bois et le droit des pauvres*, La fabrique éditions, Paris, 2008.
- Byres, Terence J., “Contextualizing and Interrogating the GKI Case for Redistributive Land Reform”, *Journal of Agrarian Change*, Cilt 4, Sayı 1 ve 2, 2004, s. 1-16.
- Deininger, Klaus W., *Land Policies for Growth and Poverty Reduction*, the World Bank and Oxford University Press, Oxford, New York, 2003.
- Eren, Fikret ve Veysel Başpınar, *Toprak Hukuku*, (2. Baskı) Yetkin Yayınları, Ankara, 2005.
- Foucault, Michel, *Naissance de la biopolitique: Cours au collège de France (1978-1979)*, Seuil, Paris, 2004.
- Goldie, Mark ve Robert Wokler (derl.), *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Günaydın, Gökhan, *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm, Politika Transferi Süreci, AB ve Türkiye*, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.
- Hann, Chris (derl.), *The Postsocialist Agrarian Question: Property Relations and the Rural Condition*, Lit, Münster, 2003.
- Harvey, David, *Yeni Emperyalizm*, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.
- İslamoğlu, Huricihan, “Yeni Düzenlemeler ve Ekonomi Politik IMF Kaynaklı Kurumsal Reformlar ve Tütün Yasası”, *Birikim*, Sayı 158, 2002, s. 20-27.
- İslamoğlu, Huricihan, “Property As a Contested Domain: A Re-Evaluation of the Ottoman Land Code of 1858”, *Ottoman History As World History* içinde, the Isis Press, İstanbul, 2007.
- İslamoğlu, Huri (derl.), *Constituting Modernity, Private Property in the East and West*, I.B.Tauris, London, 2004.
- İslamoğlu, Huri, Elvan Gülöksüz, Alp Yücel Kaya, Ulaş Karakoç, Derya Nizam, Ayşe Çavdar ve Göksun Yazıcı, *Türkiye’de Tarımda Dönüşüm ve Küresel Piyasalarla Bütünleşme Süreçleri*, TÜBİTAK Proje Raporu (Proje No.106K137), 2008.
- Kelley, Donald R. ve Bonnie G. Smith, “What was Property? Legal dimensions of the Social Question in France (1789-1848)”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Cilt 128, Sayı 3, 1984, s. 200-230.

- Libecap, Gary D., “State Regulation of Open-Access, Common-Pool Resources”, *Handbook of New Institutional Economics* (derl. Claude Ménard ve Mary M. Shirley), Springer, Dordrecht, 2005.
- North, Douglass C., *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- Proudhon, Pierre-Joseph, *Mülkiyet Nedir?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010 (1840).
- Steiner, Philippe, *La «science nouvelle» de l'économie politique*, PUF, Paris, 1998.
- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, *ARIP İzleme Değerlendirme Raporu Nisan 2009*, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009.
- Thompson, Edward Palmer, *Whigs and Hunters: the Origin of the Black Act*, Allen Lane, Londra, 1975.
- Thompson, Edward Palmer, *Avam ve Görenek* (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ziraat Mühendisleri Odası, “Doğrudan Gelir Desteği: Tarımsal Destek mi, Yoksulluk Yardımı mı?”, <http://www.zmo.org.tr/> (10.02.2010).

Gazeteler

Evrensel
Milliyet
Radikal Gazeteleri

İnternet Kaynakları

- <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/437513.asp> (29.02.2008).
- <http://bianet.org/bianet/cevre-ekoloji/112154-efemcukurundaki-ruhsatsiz-altin-madeni-muhurlendi> (27.01.2009).
- <http://www.eldoradogold.com> (17.02.2010).
- <http://proje.izmirtarim.gov.tr/istatistik/tar<msalyap</2008/index-2008.htm> (11.02.2010).
- http://www.tagem.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=231&Itemid=198&lang=tr (11.02.2010).
- <http://www.tuik.gov.tr/isgucu/basla1.do> (11.02.2010).